

nyelvhasználat irányába nyitottak a szerzők, ami különösen hasznossá teszi művüket az olasz nyelvet tanulók számára. *Kollár Andrea* végkövetkeztetése, hogy e szótár „jól áttekinthető, kimerítő magyarázatokkal szolgáló, széleskörű szakirodalmi áttekintésen alapuló munka, mely nem csak a magyarországi nyelvészet jelentős eredményeként tartható számon, de minden bizonnyal sokat hivatkozott műve lesz az itáliai lexikográfiai kutatásoknak is”. Az angol nyelvet tanulók hatalmas táborának nyújt támpontot a szótárbeszerzéshez *Szöllősy Éva* kritikája a LONGMAN „Dictionary of Contemporary English” negyedik kiadásának gépi változatáról. Megállapítja, hogy a tradíciót megőrizve nemcsak az angol szavak, kifejezések és szövegek megértését tekinti céljának a mű, hanem a helyes angol szövegek előállítását is hatékonyan támogatja. Az újabb angol egynyelvű szótárak egészen új funkciókat tartalmaznak a nyelvtanulók számára. Ebben a műben – a számos egyéb lehetősége mellett – például nyelvtani gyakorlatok és szókincsfejlesztő gyakorlatok vannak. A több mint egy millió példamondat között Szöllősy Éva a magyarokra vonatkozót is talált: „The Hungarian people are warm and friendly”. Végezetül a LONGMAN „Business English” szótárát vizsgálja meg *Vargáné Kiss Katalin*. E szótár címszavainak kiválasztása eredeti szakszövegek sokmillió szövegkorpuszából történt, így például a *The Financial Times*, a *The Wall Street Journal* folyóiratokból és az internetről. Tárgykörei (számvitel, bankügy, számítástechnika, közgazdaságtan, pénzügy, humán erőforrás, biztosítás, jog, termelés, marketing, tulajdonviszonyok, adózás, statisztika) az üzleti életben nagy fontosságú területek, amelyek szókincsének ismerete a haladó és középfeladatos tanulóknak egyaránt hasznos lehet. Elsősorban az üzleti és más szaknyelvet tanuló diákok és tanáraik számára lehet hasznos segédeszköz a nyelvtanulás és a nyelvtanítás során.

Fóris Ágota

Pécsi Tudományegyetem, BTK

Helyesírás

Az Osiris Kiadó igen érdekes és már sokak által várt vállalkozásra szánta el magát. Tolcsvai Nagy Gábor sorozatának ötlete a magyar nyelv minden eddiginél részletesebb bemutatása egy tízkötetes kézikönyvsorozatban. A 2004-ben megjelent „Helyesírás” a „Magyar Nyelv Kézikönyvtára” sorozat első tagja.

Magyarországon a helyesírásnak kiemelkedő szerepe van. Annak ellenére, hogy nincs törvényi szabályozása (senki nem ült még börtönben azért, mert ezt írta: „gója”), létezik másodlagos szankcionálás: valamennyien ismerjük az iskolai stigmatizációt; egy megjelenő könyvtől, folyóirattól, újságtól pedig kötelezően elvárjuk, hogy helyesírási (és nyelvhelyességi) hibáktól mentes legyen.

Az utóbbi időben megszorodott a helyesírási szótárak száma, azonban olyan könyv, amely az etalonnak tartott „A magyar helyesírás szabályai”-hoz hasonlóan helyesírásunk szabályait is közölné, nem akadt. Ezért is fontos az itt tárgyalt kiadvány. Már első ránézésre is különbözik a korábbi kötetektől: az eddigi, kicsivel kevesebb mint 400 oldal helyett egy 1540 oldalas munkát foghat kezébe az érdeklődő. Ha még azt is hozzáteszem, hogy a betűk nagysága is kisebb, mint azelőtt, akkor már tényleg kíváncsian várjuk, mi újat lehet hoztatni az eddigiekhez.

A keményfedeles kötet szép borítójú, szép külsejű és borsos árú könyv. Első és utolsó oldalain kinagyított szócikkeket találunk a szótárban alkalmazott jelek magyarázatával és

az utalók használatának bemutatásával. Annak, aki nem olvassa el az előszót, tulajdonképpen ezen oldalak tanulmányozása is elegendő ahhoz, hogy használni tudja a szótárt a felmerülő, helyesírással kapcsolatos kérdéseinek megválaszolásához. A könyv két nagyobb egységre, egy Tanácsadóra és egy Szótárra tagolódik.

A ‚Helyesírás’ a máig érvényben lévő, húsz éves helyesírási szabályokat veszi alapul, csak azokat kiegészíti, bővebben kifejti, kitér az 1984 után keletkezett, mindeközéig nem tárgyalt jelenségekre, a felmerülő problémákra javaslatokat tesz. Vagyis nem helyesírási alternatívát kínál, hanem az eddigi rendszert szándékozik közelebb hozni az olvasóhoz, olyan részletekre is kitérve, melyek eddig nem (vagy nem mindenki számára) voltak világosak. Ezért terjedelmesebb ez a kötet, mint az előzőek. „A kifejtés, a magyarázat és a szótár legfőbb célja az, hogy a magyarul írók sokasága határon innen és túl, gyerekek és felnőttek, a különféle szakmák tudós képviselői és laikusok egyaránt gyorsan és könnyen választ találjanak helyesírási kérdéseikre, kétségeikre” – írják a szerzők. Ezt pedig úgy érik el, hogy egyrészt nem tekintenek semmit magától értetődőnek, mindent megmagyaráznak, az alapoktól kezdve, másrészt hogy valamennyi résznél kitérnek szakmai kérdésekre is (például szakmai nagybetűsítések és rövidítések, állat-és növénynevek a külön-és egybeírásban stb.).

Van, akinek eddig úgy tűnhetett, hogy a helyesírás betanulandó, néha önkényesen megalkotott szabályok kusza halmazát jelent, melyben az összefüggések az egyes részek között csak nehezen találhatóak meg. A tárgyalt munka szerzői számára azonban éppen a rendszerszerűség a legfontosabb: „nem egyszerűen szabályokat ismertetünk, hanem mindig feltárjuk a mögöttes tartalmat, az összefüggéseket, a szabályokat összetartó és rendszerező logikát”. Folyamatos az utalás az ismétlődésekre, illetőleg a különféle összefüggésekre; nem csupán néhány példát találhatunk egy adott jelenségre, melyek segítségével rábökhetünk az ezekhez hasonlóakra (ha ugyan sikerül a hasonlóságot felfedeznünk), hanem

Van, akinek eddig úgy tűnhetett, hogy a helyesírás betanulandó, néha önkényesen megalkotott szabályok kusza halmazát jelent, melyben az összefüggések az egyes részek között csak nehezen találhatóak meg. A tárgyalt munka szerzői számára azonban éppen a rendszerszerűség a legfontosabb: „nem egyszerűen szabályokat ismertetünk, hanem mindig feltárjuk a mögöttes tartalmat, az összefüggéseket, a szabályokat összetartó és rendszerező logikát”.

bő példatárral, sokszor táblázatokkal is kiegészül a magyarázat. A minden rendszer fontos részét képező kivételekre is igen nagy hangsúlyt fektettek a szerzők. Az előszó adatai alapján „a kötet szótári része 41 186 szócikkben 213 974 szót, szóalakot, kifejezést, tulajdonnevet tartalmaz. Ehhez járul még 13 559 elválasztási és 4789 kiejtési minta, valamint 101 689 utaló”. A szerzők korábbi helyesírási és értelmező szótárakat használtak fel, valamint egyéb szövegek segítségével kibővítették azok szóanyagát: „20 000 olyan szótári tételt gyűjtöttünk, amelyet korábbi szótárak nem tartalmaztak”.

Pontosan, részletesen, érthetően, példákkal szemléltetve beszélnek a szerzők arról, hogy hogyan épülnek fel a szócikkek. Természetesen első helyen áll a – félkövér szedésű – címszó, de már az is szigorúan szabályozott, hogy melyik szó alkosson új lemmát, és melyik legyen egy másik bokrának része. Megtalálható a szótárban főnevek esetén a lényeges ragos, jeles és képzős alakok, vannak szóösszetételek és szókapcsolatok, melyek mindegyikét „a szigorú betűrendi helyén lehet megtalálni.” Egy adott címszónál azok az összetételek vannak megadva, melyeknek a címszó az előtagja, és azok a szókapcsolatok, melyeknek a címszó a vezérszava. Egyéb esetekben eligazítást nyújtanak a szócikk végén álló utalók. Akadnak olyan szavak, melyeknek a kiejtése vagy helyesírása gondot okozhat, illetőleg eltér a várhatótól. Ilyen esetekben is kapunk segítséget. Pél-

dákon bemutatva ismerkedhetünk meg a köznevek, a melléknevek, az igék, a határozószók, a tőszámnevek, a névmások, a földrajzi nevek, a személynevek, egyéb tulajdonnevek, a rövidítések, a mozaikszók, valamint a betűk szócikkeinek felépítésével.

Nézzük meg, hogy a kötet Tanácsadó része mennyiben más ‚A magyar helyesírás szabályai‘ 11. kiadásához képest. Már akkor szembetűnik a különbség, ha a tartalomjegyzéket olvassuk. Az egyes fejezetek lineáris elrendezése nagyjából hasonló, de a csoportosítás más. Például a 11. kiadás négy nagyobb egysége (‚A kiejtés szerinti írásmód‘, ‚A szóelemző írásmód‘, ‚A hagyományos írásmód‘, ‚Az egyszerűsítő írásmód‘) helyett egy nagyobb részt, A hangjelölés fejezetét találjuk, melyben az előző írásmódok, illetőleg elvek mellett a magánhangzók és a mássalhangzók jelöléséről, valamint a magyar családnevek hangjelöléséről is olvashatunk. A 11. kiadás ‚A betűk‘ szakaszában tárgyalja a betűrendbe sorolást, míg a ‚Helyesírás‘ erre egy külön fejezetet szán, részletezve a különféle betűrendeket. Jelentősen kibővült ‚A különírás és az egybeírás‘ rész is. A korábbi munka ‚Egyéb tudnivalók‘ címszó alatt tárgyalja a számokat, a kelteztést, valamint más eseteket, melybe tulajdonképpen címezsminták kerültek, illetve az ‚óra‘ és a ‚perc‘ szavak folyó szövegben való leírása. Mindezeket a ‚Helyesírás‘, ‚A számok, a kelteztés és a címezés‘ szakaszában vizsgálja, miáltal világosabbá vált a ‚Tartalma‘-t böngésző érdeklődő számára, mit is talál az adott részben.

A betűk egyik alfejezete ‚A magánhangzók írása‘ mind a két munkában. Az új könyv azonban sokkalta részletesebben tárgyalja ezt a témát. Míg a 11. kiadás csak felsorolja a rövid és hosszú (nagy-, illetve kisbetűs) magánhangzókat, leírja azok helyesírását, szópárokkal utal a csak magánhangzó-időtartamban eltérő szavak jelentésbeli megkülönböztető szerepére, addig az új tanácsadó mindezek mellett kitér egyéb fontos kérdésekre is: többek között a dialektusokban jelenlévő kettőshangzókra, a régies írásmódú családnevekben előforduló kétjegyű magánhangzókra, azok betűrendbe tételéről és elválasztására is. A szerzők – igen alaposan és körültekintően – felsorolják, hogy melyek azok az esetek, amikor a magyarban két (vagy több) azonos magánhangzó kerül egymás mellé, kihagyva azonban azt az egyet, amelyet a 11. kiadás megemlített: ‚Stilisztikai célból (a szokatlanul hosszú ejtés érzékeltetésére) a magánhangzót jelölő betűket halmozhatjuk is: Één? Góóól! Neem. Stb.‘

Nézzünk néhány gyakorlati példát az alábbiakban!

Gyakran nehéz eldönteni, hogy a ‚mint‘ szó elé mikor kell vesszőt tenni, és mikor nem. A különféle helyesírás-ellenőrző programok sem tudnak különbséget tenni a kétféle módon használt ‚mint‘ között, tehát nem nyújthatnak ebben az esetben segítséget. Próbáljuk meg megkeresni a kérdésre a választ a tárgyalt kötetben. Ehhez ‚Az írásjelek‘ című fejezetet, azon belül pedig ‚A mondat szerkezet tagolására szolgáló írásjelek‘ részt olvassuk el, melyben több mint hat oldal szól a vessző használatáról, ezen belül fél oldalt szentelnek a szerzők a ‚mint‘ előtti vesszőhasználatnak. Beszélnek e viszonyzó kettős szófajáról, majd részletezik, mikor hogyan járjunk el vessző tekintetében.

Manapság egyre nagyobb gondot jelent – részben az angol nyelv hatása miatt is – a külön-, illetve egybeírás. Rengeteg helytelenül írt felirat jelenik meg az utcákon, az éttermek étlapján vagy a boltok kirakatában. A ‚Helyesírás‘ végigveszi a különféle szókapcsolatokat és összetett szavakat, részletes listákat közölve a különféle összetételekről.

Egy újabb fejezet: ‚A kezdőbetű‘. Az ‚Egyéb nagybetűs írásmódok‘-nál olvashatjuk a következőt: ‚Ha egy betű önmagában áll jelzői pozícióban vagy összetételi előtagként, általában nagybetűsen írjuk. Ilyenek például azok a betűjelek, amelyek valaminek az alakját írják le (ez alól kivétel az ‚ólábú‘ és az ‚ikszlábú‘): ‚U szög‘, ‚V alak‘, ‚X-kromoszóma‘, ‚Y kapcsolás‘, ‚T dugó‘, ‚S kanyar‘. Hasonlóképpen kell írni a pusztán megkülönböztetésre szolgáló betűjelek egy részét: ‚B-vitamin‘, ‚C-vitamin‘, ‚C épület‘, ‚E épület‘, ‚A-hitel‘, ‚B-hitel‘, ‚C típusú‘, ‚C-kulcs‘, ‚H-dúr‘, ‚G-dúr‘, de: ‚d-moll‘, ‚e-moll‘ stb. (mivel a nagybetű a nagytercet, a kisbetű a kistercet jelöli, a ‚d-moll‘, ‚e-moll‘ stb. formák még mondat-

kezdő helyzetben vagy címek első elemeként sem lehetnek nagybetűsek.) Itt azonban a dúrokkal és a mollokkal kapcsolatosan megjegyezzük, hogy aki ért valamennyit a zene nyelvén, az tudja, hogy milyen tercekről van szó, de egy laikus nem, így nem is biztos, hogy felfedezi az összefüggést az említett hangsorok és hangközök között. Egyszerűbb és érthetőbb lett volna, ha a szerzők azt írják, hogy a dúrokat mindig nagybetűvel, a mollokat pedig kisbetűvel írjuk. Ezen kívül pedig megemlíthették volna azt is (mint ahogy máshol többször meg is teszik), hogy szó esik e témáról még a 143. és a 238. oldalon is.

A kötet ‚Szótár’ része előtt található egy útmutató a szótár használatához, jelölésekkel és alapvető tudnivalókkal. A szótári részbe belelapozva nézzünk meg néhány példát, elsőként egyes tulajdonneveket: ‚Atlanta’, ‚Szent Korona’, ‚ELTE’, ‚Heltai Gáspár Könyvtári Alapítvány’, ‚Helikon cigaretta’, ‚Észak-Atlanti-hátság’, ‚Notre-Dame’, ‚Astoria Szálló’, ‚Arrabona’ (itt Győrhez irányítanak, ahol – ha eddig még nem, akkor most – megtudjuk, hogy ez Győr latin neve). Nézzük meg híres emberek nevét, olyanokét, akiknek a nevét leírni nehéz, illetőleg akik vannak annyira ismertek, hogy nem maradhattak volna ki egy ilyen méretű munkából. Ráakadtam ‚Chomsky’, ‚Chopin’, ‚Pheidiasz’, ‚Rosztropovics’, ‚Boyle’, ‚Ceașescu’, ‚Fábry’ (Sándor és az író: Zoltán), ‚Fábri’ (Péter és a filmrendező: Zoltán), ‚Balzac’, ‚García Márquez’, ‚Delacroix’, ‚Lassalle’, valamint ‚Saint-Saëns’ nevére egyaránt. A huszadik század legnagyobb alakjai közé tartozó zeneszerző nevét lehet látni kiejtés szerint lejegyezve, illetve angolosan is, tudomásunk szerint ez utóbbi a helyes, mert a művész úgy használta. A keresés után a név helyesen, és eddigi tudásunkat alátámasztva: Stravinsky. E szótár sokszor jelöli a kiejtést is az egyes neveknél, idegen alakoknál. Purcell nevét sokan a következőképp mondják: „pörszl”, pedig az angolok – több zenész megerősítése szerint – az „-t” is ejtik, néha még hosszan is: „pörszell”. A szótár itt az általunk helytelennek ismert alakot közli. A kiejtéssel lehet probléma a Beatles esetében is; ezt ugyanis (legalább) kétféleképpen hallhatjuk. E szerint a szótár szerint mindkettő helyes: „bitlisz” vagy „bítlz”.

A következőkben nézzünk meg néhány szócikket.

kerület <ker.> kerületet, kerületek, kerülete || kerületszámítás | kerületet igazgató tanács || → egyház, hajdú, határőr, munkás, perem, szavazó, tan, választó, vár², város | Budapest Főváros VIII. Kerületi Önkormányzat, Budapest VII. Kerületi Önkormányzat, harmadik, hatodik, képviselő, nyolcadik, Pesti Központi Kerületi Bíróság, Tisza¹

hó¹ ‚télén hulló fehér csapadék’ havat, havak, hava || hóágyú, hóakadály, hóátfúvás, hóbagoly, hóbanfagyban, hóbogyó, hóbucka, hócipő, hócsata, hócsizma, hócsuszamlás, hódeszka, hóeke, hóember, hóeseés, hófehér, hófelhő, hófelleg, hófogó, hófőrteteg, hófűvás, hófúvat, hógolyó, hógolyózik, hógomoly, hógörgeteg, hógulya, hóhányó, hóharmat, hóhatár, hóhullás, hójelentés, hókaparó, hókása, hókotró, hó kristály {hó-kris-tály}, hókapac, hólabda, hólabdázik, hólánc, hólapát, hólé, hólepel, hómaró, hómező, hómunkás, hópehely, hóréteg, hósapka, hósármány, hóсарu, hósuvasadás, hószállingózás, hószeműveg {hószem-ű-veg}, hószín, hószínű, hótakaró, hótalp, hótaposó, hóteher, hótoló, hótorlasz, hóvakság, hóvihar, hóvirág, hózápor, hózivatar, | hóborította táj, hófedte csúcs, hófehér bőr, hófőrdte csúcs, hógyűjtő medence, hóhányó lapát, hókarú Nauszika, hólapátoló munkás, hólepte fa, hólepte táj, hótaposó csizma, || → csont, hetet-havat, por | örök, szűz, tavalyi, tizenkét hó, tíz hó

hó² ‚hónap’ havat, havak, hava || hópénz, hószám, hóvég | hó közben, hó vége, hó végi || → tárgy | f. hó, folyó², január, jövő, július, június, két hó, múlt, november, Szent Mihály, szeptember, vízöntő

Ezekben a szócikkekben is megfigyelhetjük a címszó elő-, illetőleg utótagként való megjelenítését, az utalók használatát, a kettős és magányos virgula elkülönítő funkcióját, valamint a homonímák külön lemmaként kezelését.

Ahogy forgatjuk a kötet lapjait, találkozhatunk olyan szavakkal és kifejezésekkel, melyek írásmódján kissé meglepődünk. Ilyen a „deszant” egy „sz”-sze, a spachtli írásmódja, az email (‘zománc’) és az e-mail (‘elektronikus levél’) – kiejtésben is megmutatkozó – különbsége, vagy egyes idegen szavak elválasztási alternatívái (például di- flu- o-rid ~ dif-lu-o-rid; cols-tok ~ col-stok).

A szótári részt követi az ‚Irodalomjegyzék’, ahol témákra lebontva megtaláljuk az azokhoz kapcsolódó, illetőleg felhasznált szakirodalmat, a kötetet pedig ‚Glosszárium’ és bő ‚Tárgymutató’ zárja.

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy a ‚Helyesírás’ hasznos és kiváló munka, melyben szinte minden benne van (és könnyen megtalálható), ami a helyesírással kapcsolatban az embernek eszébe juthat. Az az egy-két hiányosság vagy kisebb hiba, melyet találhatunk esetleg benne, cseppet sem minőségromboló. A lehetőséggel pedig, hogy e-mailen értesíteni lehet a szerzőket a kimaradt szavakról, illetve hogy észrevételt lehet tenni a kötetrel kapcsolatban, én mindenképpen élni fogok. Hogy miért? Mert úgy gondolom, hogy ilyet csak egy minőségi és komoly munkánál tesz meg az ember: az „i”-re a pontot csak akkor lehet feltenni, ha maga a betűtest már ott van.

Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila (szerk., 2004):
Helyesírás. Osiris, Budapest.

Bérces Emese
Pécsi Tudományegyetem, BTK – PTE, Művészeti Kar

Magyar közmondások orosz szemmel

A Tinta Könyvkiadó gondozásában, ‚A magyar nyelv kézikönyvei’ sorozat tizedik kiadványaként 2005-ben jelent meg a ‚Magyar közmondástár’, amelyben kétezer frazeológiai egység értelmezése és magyarázata található.

A közmondások mellett szólások, szállóigék, közhelyszerű szólások, bölcsességek, aranyköpések, aforizmak és az időjárással kapcsolatos mondások is helyet kaptak a műben. Nemcsak a magyar eredetű frazémák elemzését, hanem az idegen eredetű, de nyelvünkben meghonosodott egységeket is megtaláljuk, ahol lehetséges, forrásuk pontos feltüntetésével. A szótár érdekessége, hogy szerzője, *T. Litovkina Anna* orosz származású, aki a nem anyanyelvű szemléletével közelít tárgyához, és talán emiatt különbözik ez a közmondástár a korábbiaktól.

Latin közmondásokat (például „szép a hazáért meghalni” vagy „a gazda szeme hizlalja a jószágot”), népi bölcsességeket („ha Katalin kopog, karácsony locsog”) és kortárs személyeknek tulajdonított mondásokat egyaránt találunk a szótárban (*Puskás Ferenc*től a „kis pénz, kis foci”-t, vagy *John Lennon* jelszavát, a „szeretkezz, ne háborúzz”-t). A ‚Magyar közmondástár’ külön érdekessége, hogy tartalmazza a régi közmondások, szólások mai elferdítéseit, az ifjúsági nyelvben hallható humoros változatait is. Ezen kívül a rokon értelmű, valamint ellentétes jelentésű nyelvi egységeket a szócikk részeként, borkorba szedve találjuk meg a műben.

Az előszóból kiderül, hogy a közmondástár „a legszélesebb körű magyar anyanyelvű közönség számára készült”, a magyar nyelvvel foglalkozó szakembereknek és tanároknak ugyanúgy, mint tanulóknak, egyetemistáknak. Sőt, azoknak a magyarul tanulóknak is ajánlható, akik magas szinten ismerik a nyelvet, és eredetiben olvasnak irodalmi műveket, vagy tökéletesíteni szeretnék tudásukat.